ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 4.1

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 10.11.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Jo'rabek Cho'tmatov, t.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Mahliyo Botirova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 10.11.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Журабек Чутматов, д.и.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Махлиё Ботирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 10.11.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Jurabek Chutmatov, Doctor of Philosophy in History (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Makhliyo Botirova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

Solixo‘jayeva Havasxon Zokirjanovna
Professor Nosirjon Uluqov – Namangan onomastika maktabi asoschisi 7

XAKIMOVA MUHAYYO KARIMOVNA
O‘zbek tili abstrakt leksikasida zidlik munosabatlari 11

SHUKUROV AXAT AXMATOVICH
Sinonimlarning lingvostilistik xususiyatlari 16

TURDIMURODOV SIROJIDDIN ESHQOBILOVICH
Yashirin, yumshatilgan va bilvosita ifodalangan ma’nolar tahlili
(evfemik ibora va maqollar misolida) 20

KURBANAZAROVA NARGIS SHODIYEVNA
Tortuvli etnonimining etimologik tahlili 23

TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVICH
Ziyoratgohlar etimonining lingvomadaniy kodlarda aks etishi: sangardak teotoponimi 26

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Doston frazeologiyasida mifologik qatlamning lisoniy ifodasi
(Surxondaryo turkum dostonlari misolida) 29

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Badiiy so‘z san’atida dialogning ifodasi (Odil Yoqubov asarlari misolida) 32

ISOQOVA FERUZA SHAMSIDDIN QIZI
Kommunikatsiya, muloqot va diskurs: tushunchalarning farqlanishi va
diskursning kommunikativ maqomi 35

САЙДУЛЛАЕВА РАНО ИБАДОВНА
Проблема терминологической фиксации онимной периферии 38
(на материале русского и узбекского языков) 38

SULEYMANOVA NILUFAR KAMILOVNA,
TUKHTABAYEVA NILUFAR UKTAMJONOVNA
A token-level audit of acoustic measurements in british english vowel reduction 42

QULBULOV SHERQUZI TOSHTEMIROVICH
O‘zbek adabiy tilida nutq uslublari: funksional xususiyatlar va qo‘llanish mezonlari 45

TOJIYEVA DILDORA KOMILJON QIZI
Muammoli maqolada faktlardan foydalanish tartibi 50

ZAYNIDDINOVA ROZIYA SAIDAKBAROVNA
Nato harbiy terminologiyasining shakllanishi: institutsional va me’yoriy model 54

NURMATOVA DURDONA SHUXRAT QIZI
Ingliz va o‘zbek tillarida frazeologik birliklar baho ma’nosining nutqiy aktlarda voqelanishi 57

МУНДАРИЖА

ISLOMOVA BARNO XABIBULLA QIZI
O‘zbek tilida morfologik noaniqlik turlari: tasnif va avtomatik tahlildagi o‘rni 62

HAMROYEV SARDOR AKMALJON O‘G‘LI
Badiiy matnda makon deyksisini o‘rganishning
lingvopragmatik va diskursiv yondashuvlari 67

QURBONOVA MARJONA ERKINJON QIZI
Said Ahmadning «Ufq» trilogiyasida qo‘llangan antroponimlarning
lingvokulturologik talqini....71

ADABIYOTSHUNOSLIK

ALIMOV PARDA,
TOSHPO‘LATOV ZAYNIDDIN IBODULLO O‘G‘LI
Shafoat Rahmatulla Termiziyning ijodiy yo‘li....75

OCHILOVA OZODA BAXTIYOROVNA
Syujet yaxlitligida «davr, shaxs, muallif» uchligi sintezi....80

OBIDJONOVA MA’SUMA
O‘zbek va ingliz ilmiy fantastikasida kelajak motivining badiiy-poetik xususiyatlari....84

PARDAYEVA DILFUZA RAIMOVNA
Insider and outsider perspectives: the earliest literary models of amir timur
in uzbek and russian traditions (oral epic and medieval written sources) 87

ABDUNAZAROV O‘TKIR SAYDULLAYEVICH
A.Oripovning «Jannatga yo‘l» dostonida inson va jamiyat ziddiyatining badiiy talqini 92

ABDULLAYEVA NILUFAR IBRAGIM QIZI
Avhadiy Marog‘iy va Yusuf Amiriy «Dahnoma»larida
o‘n noma janrining poetik transformatsiyasi 95

XURRAMOVA TO‘LG‘ANOY MUZAFFAROVNA
Hakim Termiziy asarlarining adabiyotshunoslik talqini:
janr, timsol va axloqiy-didaktik an’ana masalalari....99

TA’LIM

ДЖУМАНАЗАРОВА ЗИЛОЛА ОБИДЖОНОВНА
Цифровые и интерактивные технологии в содержании
методической подготовки будущих учителей русского языка 104

МИРЗАЕВА ШАХЛО РИЗАЕВНА,
РУЗИЕВА МУШТАРИ ХУСНИДДИН КИЗИ
Эффективность развития русской диалогической речи студентов национальных групп....109

ТУРГУНОВА САЙЕРА АХМАДЖАНОВНА
Проблемное обучение в преподавании специальных филологических дисциплин 112

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 10
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

BADIIY MATNDA MAKON DEYKSISINI O'RGANISHNING LINGVOPRAGMATIK VA DISKURSIV YONDASHUVLARI

Hamroyev Sardor Akmaljon o'g'li,
Samarqand davlat chet tillari instituti tayanch doktoranti

Zamonaviy tilshunoslik va diskurs tahlilida badiiy matn nafaqat axborot uzatuvchi lisoniy birliklar tizimi, balki muallif va kitobxon o'rtasidagi kommunikativ munosabatlar, mazmunni anglash hamda talqin qilish jarayonlari namoyon bo'ladigan murakkab kognitiv-kommunikativ makon sifatida ham o'rganiladi. Badiiy matnda muallif tomonidan yaratiladigan badiiy voqelik (*fictional world*) muayyan makoniy munosabatlar va idrok nuqtayi nazarlari asosida shakllanadi. Ushbu voqelikni lisoniy ifodalash, undagi obyektlar va qahramonlarning joylashuvini, harakat yo'nalishini hamda o'zaro makon munosabatlarini belgilashda makon deyksisi (*spatial deixis)* muhim lingvopragmatik vosita hisoblanadi. Uning talqini deyktik markaz, nutqiy vaziyat va diskurs konteksti bilan uzviy bog'liq bo'lib, badiiy matnda makoniy referensiyaning qanday shakllanishi va o'quvchi tomonidan qanday anglanishini o'rganish imkonini beradi[1].

Makon deyksisi geografik joylashuv va masofani ifodalash bilan cheklanmay, badiiy diskursda voqelikning muayyan idrok nuqtayi nazaridan taqdim etilishi hamda makon munosabatlarining kontekstual talqinida ham muhim o'rin tutadi. Uning lingvopragmatik va diskursiv xususiyatlarini o'rganish makoniy ma'nolarning deyktik markaz, idrok nuqtayi nazari va matn konteksti bilan bog'liq holda shakllanish mexanizmlarini aniqlash imkonini beradi. Xorijiy tilshunoslikda K.Byuler, Ch.Fillmor, S.Levinson va J.Layons deyksisning nazariy hamda pragmatik asoslarini tadqiq etgan bo'lsalar, D.Zubin va L.Xyuit badiiy matnda deyktik markazning shakllanishi va o'zgarishini o'rganganlar. Ularning nazariy qarashlari makon deyksisini lisoniy vositalar, idrok nuqtayi nazari va diskurs konteksti o'zaro ta'sirida shakllanadigan hodisa sifatida tahlil qilish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi[2].

O'zbek tilshunosligida deyktik birliklarning semantik va grammatik xususiyatlari A.Hojiyev, Sh.Shahobiddinova, B.Yo'ldoshev, M.Hakimov va X.Qodirovalarning tadqiqotlarida yoritilgan. Biroq makon deyksisining badiiy asardagi lingvopragmatik va diskursiv xususiyatlarini ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida qiyosiy o'rganish, xususan, uning idrok nuqtayi nazari va fokalizatsiya bilan aloqasini aniqlash masalalari yanada chuqur tadqiq etishni talab qiladi. Shundan kelib chiqib, mazkur maqolaning maqsadi badiiy matnda makon deyksisini lingvopragmatik va diskursiv yondashuvlar asosida tahlil qilish hamda ingliz va o'zbek materiallari misolida uning lisoniy xususiyatlari va kontekstual vazifalarini qiyosiy aniqlashdan iborat[3].

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini K.Byulerning ko'rsatish maydoni (*Zeigfeld*) va deyktik markaz (*Origo*) haqidagi qarashlari, badiiy narrativda deyktik markazning o'zgarishini izohlovchi deyktik siljish nazariyasi (*Deictic Shift Theory - DST*), shuningdek, M.Bal va G.Genette tomonidan ishlab chiqilgan narrativ fokalizatsiya konsepsiyalari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida makon deyksisining lingvopragmatik va diskursiv xususiyatlarini aniqlash maqsadida lingvopragmatik tahlil, diskursiv tahlil, kognitiv-poetik modellashtirish hamda qiyosiy-tipologik metodlardan foydalanildi. Ushbu metodlar ingliz va o'zbek badiiy matnlarida makon birliklarining struktur-semantik xususiyatlarini, deyktik markaz bilan munosabatini va kontekstual-pragmatik vazifalarini o'zaro qiyosiy o'rganishga imkon beradi[4].

K.Byulerning nazariyasiga ko'ra, deyktik markaz (*Origo*) shaxs, makon va zamon koordinatalariga asoslanadi. Ushbu koordinatalar *ego* («men»), *hic* («bu yerda») va *nunc* («hozir») tushunchalari orqali ifodalanib, tegishlicha shaxs, makon va zamon o'qlarini belgilaydi. Badiiy asarda voqealar muayyan idrok nuqtayi nazaridan taqdim etilishi natijasida

[1] Levinson S.C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – P. 54-89; Zubin E.A., Hewitt L.E. The Deictic Center, Deictic Space, and Deictic Shift in Narrative // Deixis in Narrative. – Hillsdale: Erlbaum, 1995. – P. 129-158.

[2] Levinson S.C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – P. 54-89; Zubin E.A., Hewitt L.E. The Deictic Center, Deictic Space, and Deictic Shift in Narrative // Deixis in Narrative. – Hillsdale: Erlbaum, 1995. – P. 129-158.

[3] Hakimov M. O'zbek tilshunosligida pragmalingvistika yo'nalishi: shakllanishi va istiqbollari. – Toshkent: Fan, 2013. – B. 45-62.

[4] Genette G. Narrative Discourse: An Essay in Method. – Ithaca: Cornell University Press, 1980. – P. 185-210.

deyktik markazning o‘zgarishi yoki qayta belgilanishi mumkin. Deyktik siljish (*Deictic Shift*) deb ataladigan ushbu hodisa kitobxonning matnda tasvirlangan voqelikni hikoya qiluvchi subyekt yoki qahramonning makon-zamon mo‘ljallari hamda idrok nuqtayi nazari bilan bog‘liq holda talqin qilishini izohlashga xizmat qiladi. Biroq deyktik markazning qayta belgilanishi va voqealarning muayyan idrok nuqtayi nazaridan yoritilishi o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, ular nazariy jihatdan farqlanuvchi hodisalardir[1].

Badiiy diskursda makon deyksisining struktur-semantik va lingvopragmatik xususiyatlarini tizimli o‘rganish maqsadida mazkur tadqiqot doirasida besh bosqichdan iborat analitik model taklif etiladi. Model makon birliklarining lisoniy shakli, deyktik markaz bilan munosabati, harakat yo‘nalishini ifodalash xususiyatlari hamda diskurs kontekstidagi vazifalarini izchil tahlil qilishga yo‘naltirilgan.

Birinchi bosqich – deyktik markazni (*Origo*) aniqlash. Ushbu bosqichda matndagi makoniy mo‘ljal qaysi nuqtayi nazardan belgilanishi aniqlanadi. Bunda so‘zlovchi, hikoya qiluvchi subyekt yoki qahramon bilan bog‘liq deyktik markaz, shuningdek, tasvirlangan obyektlarning ushbu markazga nisbatan joylashuvi o‘rganiladi.

Ikkinchi bosqich – proksimal va distal ko‘rsatkichlarni aniqlash va tasniflash. Matnda yaqinlik yoki uzoqlik munosabatlarini ifodalovchi lisoniy birliklar ajratilib, ularning semantik xususiyatlari va kontekstdagi qo‘llanishi tahlil qilinadi. Jumladan, o‘zbek tilidagi *bu, shu, u, o‘sha, bu yerda, u yerda* hamda ingliz tilidagi *this, that, here, there* birliklari tegishli kontekst asosida ko‘rib chiqiladi. Bunda mazkur birliklarning makon talqini faqat fizik masofaga emas, balki nutqiy vaziyat va diskurs sharoitiga ham bog‘liqligi hisobga olinadi.

Uchinchi bosqich – harakat fe’llari va yo‘nalish ko‘rsatkichlarini tahlil qilish. Bu bosqichda harakatning deyktik markaz tomon yo‘nalishi yoki undan uzoqlashishini ifodalovchi fe’llar va boshqa lisoniy vositalar o‘rganiladi. Ingliz tilidagi *come, go* hamda o‘zbek tilidagi *kelmoq, bormoq, ketmoq* kabi fe’llarning ma’nosi harakat yo‘nalishi, boshlanish va tugash nuqtalari hamda kontekst bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi.

To‘rtinchi bosqich – deyktik siljish (*Deictic Shift*) holatlarini aniqlash. Bunda matn davomida makoniy mo‘ljalning o‘zgarishi, deyktik markazning boshqa nuqtayi nazar bilan bog‘lanishi yoki voqealarning boshqa makoniy koordinatalar asosida talqin qilinishi kuzatiladi. Aniqlangan holatlar matnning narrativ tuzilishi va konteksti bilan bog‘liq holda izohlanadi.

Beshinchi bosqich – diskursiv va kognitiv-pragmatik talqin. Yakuniy bosqichda makon birliklarining matn mazmunini tashkil etish, obyektlar o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlashtirish va voqealarning muayyan idrok nuqtayi nazaridan taqdim etilishidagi vazifalari baholanadi. Zarur hollarda ularning kitobxonning badiiy voqelikni tasavvur qilishi, qahramonlar bilan bog‘liq emotsional munosabatni shakllantirish yoki matndagi makoniy kontrastlarni anglash jarayoniga qo‘shadigan hissasi ham tegishli kontekstual dalillar asosida tahlil qilinadi.

Mazkur model makon deyksisini alohida lisoniy birliklar doirasida emas, balki ularning struktur-semantik xususiyatlari, deyktik markaz bilan munosabati va diskurs kontekstidagi vazifalari birligida o‘rganishga imkon beradi. Shuningdek, u ingliz va o‘zbek badiiy matnlarini yagona tahlil mezonlari asosida qiyoslash uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ingliz va o‘zbek badiiy asarlari materiallarining tahlili makon deyksisi vositalarining struktur-semantik xususiyatlari hamda pragmatik vazifalari har ikki tilda o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. Makon birliklarining ma’nosi ularning lisoniy shakli bilangina belgilanmay, deyktik markaz, nutqiy vaziyat va badiiy diskurs konteksti bilan o‘zaro munosabatda shakllanadi. Quyida ingliz va o‘zbek badiiy matnlaridan olingan misollar asosida makon deyksisining lingvopragmatik va diskursiv xususiyatlari tahlil qilinadi.

Abdulla Qodiriyning *«O‘tkan kunlar»* romanida makon munosabatlari personajlar harakati va voqealar rivojini tasvirlashda muhim o‘rin tutadi. Asar matnida qo‘llangan ko‘rsatish birliklari va makon bildiruvchi vositalarni tahlil qilish orqali ularning referensial xususiyatlari hamda kontekstga bog‘liq pragmatik vazifalarini aniqlash mumkin.

Masalan, quyidagi parchada *«o‘sha kuni»* va *«bu yerda»* birliklari makon-zamon referensiyasini shakllantirishda ishtirok etadi:

«*O‘sha kuni Otabek Marg‘ilondan qaytib, bu tor xonada yolg‘iz qoldi. Bu yerda uning xayolidan faqat bir siymolar o‘tar edi...*»[2]

Parchadagi *«o‘sha kuni»* birikmasi zamoniy referensiyani, *«bu tor xonada»* va *«bu yerda»* birliklari esa makon referensiyasini ifodalaydi. *«Bu»* ko‘rsatish birligining takroriy qo‘llanishi tasvirlanayotgan makonni aniqlashtiradi va keyingi jumlada shu makonga qayta murojaat qilinishini ta’minlaydi. Mazkur birliklarning talqini Otabek joylashgan xona bilan bog‘liq vaziyat asosida shakllanadi. Shu tariqa, makon ko‘rsatkichlari badiiy voqelikdagi joylashuvni

[1] Herman D. Story Logic: Problems and Possibilities of Narrative. – Lincoln: University of Nebraska Press, 2002. – P. 231-265.
[2] Qodiriy A. O‘tkan kunlar. – Toshkent: Sharq, 2008. – B. 84.

aniqlashtirish bilan birga, matnning mazmuniy yaxlitligini ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Cho'lponning **«Kecha va kunduz»** romanida esa makon deyksisi subyektiv idrok nuqtayi nazari va ijtimoiy-siyosiy tazyiq muhitini yaratishga xizmat qiladi. Zebi obrazining tutqunlikdagi holati tasvirlanganda, makon deyksisi psixologik qamal holatini aks ettiradi: «*U yerda tun va kunning farqi yo'q edi. Zebi bu tor, qorong'i hujraga qaradi-da, chuqur ho'rsindi: «E xudo, men bu yerga qanday tushib qoldim?»*«[1]

Matnda *«u yerda»* birikmasi dastlab hikoya qiluvchi subyektning distal makon nuqtayi nazarini ifodalasa, Zebining ichki nutqidagi *«bu yerga»* proksimal deyksisi o'quvchida subyektiv deyktik siljishni yuzaga keltiradi hamda qahramonning umidsizlik va chorasizlik tuyg'ularini bevosita idrok etish imkonini yaratadi.

O'tkir Hoshimovning *«Dunyoning ishlari»* qissasida makon deyksisi o'tmish xotirasi va makon idrokining o'zaro munosabati asosida shakllanadi. Asarda o'tmishdagi makon bilan hikoya qilinayotgan hozirgi zamon o'rtasidagi semantik bog'liqlik ona obrazi orqali namoyon bo'ladi: «*Bu hovlida har bir giyoh onamning qo'li bilan ekilgan edi. O'sha paytlari men bu eshikdan har kuni shoshib kirib kelardim...»*[2]

Bu yerda «bu hovlida» iborasi jismoniy va ruhiy proksimallikni saqlab qolgan bo'lsa, «o'sha paytlari» va «kirib kelardim» (harakatning deyktik markazga - uyga tomon yo'nalganligi) onaga bo'lgan cheksiz mehr va sog'inchni ifodalovchi lingvopragmatik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Ingliz badiiy asarlarida ham makon deyksisi narrativ va psixologik masofani belgilashda muhim o'rin tutadi. James Joyce'ning **«Eveline»** hikoyasida bosh qahramon Evelinening ruhiy ikkilanishi va qaror qabul qila olmasligi makon deyksisining immobilizatsiyasi orqali tasvirlangan: «She sat *by the window watching the evening invade the avenue. Few people passed. Home! She looked round the room, reviewing all its familiar objects which she had dusted once a week for so many years...»*[3]

Matndagi *«by the window»* va *«round the room»* birikmalari Evelinening jismoniy harakatsiz holatini hamda uning makoniy idrok markazi o'zi ulg'aygan xona bilan chegaralanganini anglatadi. Hikoya so'ngida bandargohdagi sahnada esa: «He rushed *beyond the barrier and called to her to follow. He was shouted at to go on but he still called to her...»* parchasida Frankning *«beyond the barrier»* joylashuvi bilan voqealarning Eveline idroki orqali berilishi o'rtasida sezilarli makon masofasi yuzaga keladi. Ushbu distal qarama-qarshilik qahramonning qaror qabul qila olmay, harakatdan tiyilib qolgan ruhiy holatini ifodalashga xizmat qiladi.

Daniel Defoening **«Robinson Crusoe»** asarida keltirilgan parchada Robinsonning makonni idrok etishi va o'z harakati orqali uni bosqichma-bosqich o'zlashtirishi tasvirlangan: «I walked about the shore, lifting up my hands, and my whole being, as I may say, wrapt up in the contemplation of my deliverance... I *came to a little plain, where I resolved to fix my tent...»*[4]

«I walked about the shore» birikmasi qahramonning sohil bo'ylab harakatini bildiradi, *«I came to a little plain»* esa *came to* fe'li orqali harakatning muayyan manzilga *kichik tekislikka* yo'nalganini ko'rsatadi. Bu yerda *came to* ifodasi o'z-o'zidan deyktik markaz almashganini anglatmaydi; u, avvalo, makondagi harakat va manzilga yetib borishni ifodalaydi.*»Where I resolved to fix my tent»* qismida *where* olmoshi *a little plain* makoniga qayta ishora qiladi. *«Fix my tent»* esa qahramonning shu joyni vaqtincha boshpana qurish uchun tanlaganini bildiradi. Demak, parcha doirasida makon avval harakat yo'nalishi orqali aniqlanadi, so'ng qahramonning qarori bilan amaliy faoliyat makoniga aylanadi. Biroq ushbu jumlalarning o'zi tekislikni xavfsiz yoki shaxsiy deyktik markaz (*Origo*) sifatida belgilashga yetarli asos bo'lmaydi.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillari tizimidagi strukturaviy tafovutlar badiiy matnda makon deyksisining ifodalanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu qardosh bo'lmagan tillarida makon deyksisining ifodalanishi ko'rsatish birliklarining semantik-pragmatik xususiyatlari hamda grammatik vositalarining o'ziga xosligi bilan farqlanadi. Shu bilan birga, har ikki tilda makon munosabatlari ko'rsatish birliklaridan tashqari, kelishik shakllari, predlogli konstruksiyalar, kontekst va pragmatik omillar vositasida ham yuzaga chiqadi. Tillararo qiyosda mazkur tizimlarni faqat deyktik bosqichlar soni bilan emas, balki ularning semantik, grammatik va pragmadiskursiv funksiyalari asosida tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Quyida ushbu lisoniy va pragmatik farqlar umumlashtirilgan. Ingliz tilida makon deyksisi, avvalo, *this/these* va *that/those* ko'rsatish birliklari, shuningdek, *here/there* ravishlari hamda *in, at, on, into, out of, beyond* kabi predlogli birikmalar orqali ifodalanadi. *This/these* va *that/those* birliklari odatda proksimal va distal qarama-qarshilikni bildiradi; ularning aniq talqini esa nutq vaziyati va matn kontekstiga bog'liq.

[1] Cho'lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent: Yozuvchi, 1995. – B. 142.
[2] Hoshimov O'. Dunyoning ishlari. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2015. – B. 56.
[3] Joyce J. Dubliners. – London: Grant Richards, 1914. – P. 36.
[4] Defoe D. Robinson Crusoe. – London: W. Taylor, 1719. – P. 78.

Predloglar obyektning joylashuvi yoki harakat yo‘nalishini aniqlashtiradi.

O‘zbek tilida makon deyksisi *bu, shu, u, ana u* kabi ko‘rsatish birliklari, *bu yerda, u yerda* singari birikmalar hamda *-da, -dan, -ga* kelishik qo‘shimchalari yordamida ifodalanadi. *Kelmoq, bormoq, ketmoq, kirmoq, chiqmoq* fe’llari ham harakatning yo‘nalishi va mo‘ljal nuqtasini anglashga xizmat qiladi. Ko‘rsatish birliklarining yaqinlik yoki uzoqlik ma’nosi nutq vaziyati va kontekstga qarab belgilanadi.

Xulosa qilib aytganda, makon deyksisi badiiy matnda joy va yo‘nalishni ko‘rsatish bilan birga, voqealarning qaysi idrok nuqtayi nazaridan berilishini ham belgilashga xizmat qiladi. Ingliz va o‘zbek nasri misollari makoniy ma’nolar ko‘rsatish birliklari, kelishik shakllari, predloglar hamda harakat fe’llari orqali ifodalanishini ko‘rsatadi. Bu vositalarning talqini deyktik markaz va matn kontekstiga bog‘liq. Taklif etilgan besh bosqichli model ularni izchil tahlil qilish va ikki tildagi qo‘llanish xususiyatlarini qiyoslash uchun metodik asos bo‘la oladi.

Rezyume. Ushbu tadqiqot badiiy matnlardagi fazoviy deiksichni lingvopragmatik va diskursiv yondashuvlar uyg‘unligi asosida o‘rganadi. Karl Byulerning deiktik markaz (Origo) tushunchasi hamda Deiktik siljish nazariyasi (Deictic Shift Theory – DST)ga tayangan holda, maqolada fazoviy ko‘rsatkichlarning hikoya fokusini belgilash, o‘quvchi diqqatini yo‘naltirish va uni asar olamiga to‘liq singdirishdagi (kognitiv sho‘ng‘ish) roli tahlil qilinadi. O‘zbek nasri (A.Qodiriy, Cho‘lpon, O‘.Hoshimov) va ingliz nasri (J.Joys, D.Defo) namunalarini qiyosiy tahlil qilish orqali, muallif til tuzilishidagi farqlar hissiy masofa va subyektiv nuqtayi nazarni qanday shakllantirishini ko‘rsatib beradi. Matndagi barcha badiiy parchalar qo‘shtirnoqqa olingan va kursivda berilgan. Tadqiqotda badiiy diskursdagi fazoviy deiksichni tizimli baholashga qaratilgan 5 bosqichli tahliliy model taklif etiladi.

Resume. This study examines spatial deixis in literary texts through a combined linguopragmatic and discursive framework. Utilizing Karl Bühler’s concept of the deictic center (Origo) and the Deictic Shift Theory (DST), the paper analyzes how spatial markers establish narrative focalization, direct reader attention, and foster cognitive immersion. Through a comparative analysis of Uzbek prose (A.Qodiriy, Cho‘lpon, O‘.Hoshimov) and English prose (J.Joyce, D.Defoe), the article demonstrates how structural language differences shape emotional distance and subjective perspective. All literary extracts within the text are framed in quotation marks and italics. The paper proposes a 5-step analytical model for systematically evaluating spatial deixis in literary discourse.

Резюме. В данной статье исследуется пространственная дейксис в художественном тексте на основе лингвопрагматического и дискурсивного подходов. На основе теории дейктического центра (Origo) К. Бюлера и теории дейктического сдвига (DST) анализируется роль пространственных указателей в формировании нарративной фокализации и когнитивной иммерсии читателя. В ходе сопоставительного анализа произведений узбекской (А. Кадыри, Чулпан, У. Хошимов) и английской (Дж. Джойс, Д. Дефо) прозы раскрываются языковые и прагматические особенности ориентации в пространстве. Все литературные примеры в тексте оформлены в кавычках и курсивом. Предложена 5-этапная модель анализа пространственной дейксиса.